

Državni izpitni center

SPOMLADANSKI ROK

FILOZOFIJA

NAVODILA ZA OCENJEVANJE

Sobota, 5. junij 2004

SPLOŠNA MATURA

OCENJEVALNA SHEMA ZA ESEJ (1–22 točk)

0–10 ODGOVOR NE DOSEGA MINIMALNIH STANDARDOV

- 0 Popolnoma nerelevanten odgovor, če je že najti kaj relevantnega, gre za naključje.
- 1–5 Odgovor je le skiciran, ni pomembnejših elementov odgovora na zastavljeno vprašanje. Je fragmentaren in večinoma nerelevanten. Gre za postavljanje miselnih fragmentov enega ob drugega, ne pa za povezano besedilo. Lahko pa je tudi daljše povezano besedilo, a nima skoraj nobene zveze z naslovom.
- 6–10 Odgovor že ima delno zaokroženo strukturo, razumevanje danega problema je omejeno, razvitih je sicer nekaj relevantnih poudarkov, vendar je najti še veliko nejasnosti in nerelevantnosti. Večina poudarkov je bodisi nejasnih in nerazumljivih bodisi neutemeljenih. Kandidat ve malo, njegov pogled je zelo omejen. Trditve so nenatančne, včasih preprosto napačne. Večinoma gre zgolj za ponavljanje delcev elementarne šolske snovi in ponavljanje enega in istega.

11–13 MINIMUM

Gre za daljše in celovito besedilo (ni natančne meje, a odgovori, ki obsegajo manj kot 500 besed, so prekratki). Odgovor je esejističnega tipa (ustrezna struktura, celovitost, zaključnost), čeprav sta uvod in zaključek verjetno slabo razdelana. Problem, ki ga zastavlja vprašanje v naslovu, kandidat sicer razume, a zelo poenostavljeno. Nerelevantnosti so še očitne, vendar se večina odgovora nanaša na vprašanja. Nalogi je včasih še težko slediti, opazni so tudi preskoki v izpeljavi. Kandidat uporabi vsaj nekaj relevantnih pojmov, jih pa ne analizira; ko argumentira, je zelo hiter, površen in pogosto nejasen; naloga kot celota se opira na obnavljanje najbolj splošno znanih dejstev (lahko se še pojavljajo napačne trditve) in argumentov, poda le zelo poenostavljeno predstavitev in rešitev problema. V splošnem pa se kandidat že začne gibati na ravni razumevanja in razlage, čeprav ima z obojima še težave.

14–16 DOBRO, A OMEJENO

Kandidat vprašanje razume, odgovor je večinoma ustrezne dolžine (norma, ki jo je treba smiselno uporabiti, je 600–700 besed – več seveda ni prepovedano), jasen in relevanten, struktura je dovolj dobro razvita, kandidat že ima pregled nad celoto eseja, vpeljani so osnovni pojmi. Vendar ima naloga jasne meje: odgovori na vprašanje, vendar je "šolska" in predvidljiva, predpostavke vprašanja se ne analizirajo, posledice rešitev so le včasih nakazane, argumenti med sabo niso povezani, pa tudi neutemeljene trditve so še kar pogoste; uporabljeni so večinoma le osnovni pojmi in včasih so še slabo opredeljeni, vednost, iz katere izhajajo, je omejena, razlaga se navadno močno opira na temeljno šolsko snov; ni novite linije izpeljave, pri kateri eno izhaja iz drugega, tako da analizo pogosto zamenjuje preprost opis.

17–19 PRAV DOBRO, A OPAZNE POMANJKLJIVOSTI

Argumentacija že prevladuje, a argumenti so različno primerni; vsi temeljni pojmi so opredeljeni (vsaj implicitno). Še vedno je mogoče najti nerelevantnosti, lahko so napake v izpeljavi ali nejasnosti, nekatere trditve niso utemeljene, a to se zdaj dogaja le poredkoma. Kandidat dobro pozna temeljne filozofske probleme in njihove rešitve na danem področju, kar je razvidno iz ravni njegovega premisleka. Korektna naloga, tako da so spričo tega pomanjkljivosti obrobne. Toda domet razmisleka, ko gre za razlago, analizo predpostavk in posledic, je omejen, omejena je tudi sposobnost upoštevati drugačna stališča.

20–22 V GLAVNEM ODLIČNO

Poglobljen in argumentiran odgovor na vprašanje z analizo pojmov in razvito pojmovno mrežo, z jasno in koherentno linijo argumentacije, ki upošteva (vsaj implicitno) tudi protiargumente. V primerjavi s prejšnjo ravno kaže odgovor širši pogled, več vidikov in bolj poglobljeno analizo pojmov, bogatejšo pojmovno mrežo, kandidati pa se (ni pa nujno) tudi že zavedajo meja svoje argumentacije. Včasih v resnici vstopajo v filozofski dialog z zagovorniki drugačnih stališč. Esej še ima pomanjkljivosti, toda pri ocenjevanju je treba upoštevati starost kandidatov in da so se s filozofijo ukvarjali samo eno leto.

DODATNA NAVODILA ZA ESEJ

(Navodila so le okvirne smernice: kandidat lahko napiše vsebinsko tudi čisto drugačen esej, če je le povezan z naslovom.)

- 1. Razpravljajte o trditvi: *Pojave lahko razumemo le, če spoznamo njihovo bistvo.***
Gre za klasično stališče v zahodni filozofiji. Pojasniti je seveda treba, kaj razumemo s pojavi (npr. pojav kot preplet čutnih zaznav oziroma podatkov) in kaj z njihovim bistvom (npr. bistvo kot nespremenljiva podlaga pojavov, to je substanca, ali bistvo kot platonistična ideja, bistvo kot splošnost v posamičnostih itd.). Po drugi strani pa je seveda možno zanikati obstoj bistev in zagovarjati denimo nominalistično stališče, po katerem obstajajo samo posamične stvari in ne še nekaj, kar je onkraj posamičnosti in kar bi le-te utemeljevalo.
- 2. Razpravljajte o trditvi: *Obstajata tako bit kakor nič.***
Odgovor se lahko giblje v predsokratski filozofiji narave in pokaže, da trditev nasprotuje eleatski zastavitvi, se ujema s heraklitsko, lahko tudi pokaže, kako Demokrit reši problem hkratnega bivanja biti in nič (kot polno in prazno). Seveda pa tudi Hegel in drugi niso prepovedani.
- 3. Razpravljajte o trditvi: *Človek ni svobodno bitje, vsako njegovo dejanje ima vzrok.***
Kandidat razvije posledice strogo deterministične teze, ki izključuje svobodo.
Kaj pa če je dejanje določeno z lastnimi željami? Je morda mogoče tako spremeniti koncept svobode, da lahko rečemo, da je dejanje svobodno, ko je določeno z lastnimi željami?
- 4. Razpravljajte o trditvi: *Nobena posamezna znanstvena teorija ni bolj resnična kakor katera koli druga znanstvena teorija.***
To trditev zagovarja Popper, ki meni, da ne moremo govoriti o resničnosti znanstvenih teorij, temveč le o tem, da so predpostavljene in kot takšne bodisi potrjene bodisi ovržene. Vsaka znanstvena teorija je tako zgolj hipoteza, dokler ne najdemo empiričnih podatkov, ki nasprotujejo napovedim teorije. Zgornjo trditev lahko zagovarjamo tudi s Kuhnovo teorijo o revolucionarni znanstveni dejavnosti kot zamenjavi paradigem. Nasprotujejo pa ji logični pozitivisti in realisti glede znanstvenih teorij.
- 5. Razpravljajte o trditvi: *Skepsa je zgolj metoda za doseganje neke filozofske pozicije.***
Kritični preizkus spoznanj pokaže njihovo negotovost: čutno izkustvo je varljivo, zato je negotovo ali se ujema s tistim, kar obstaja zunaj mene; miselni vzorci so odvisni od človeškega razuma in se zapletajo v nerešljiva nasprotja. Ali je zato treba skleniti s tezo radikalnega skepticizma, da je vse dvomljivo, ki pa vzame sebe za resnično in se tako spodbije, ali pa je dvom le metoda, ki pomaga odkriti dvomljivo in negotovo na poti do gotovih spoznanj?
- 6. Razpravljajte o trditvi: *Človekov duh na začetku ni nepopisan list, zato spoznavanje ni zgolj pasivno sprejemanje.***
Vprašanje se nanaša na odnos med empirizmom, na katerega z nepopisanim listom eksplicitno opozarja, in racionalizmom. Oba tradicionalna pristopa pa naveže na vprašanje aktivnosti in pasivnosti pri spoznavanju: empiristični pristop namreč spoznavanje povezuje z relativno pasivnostjo subjekta.
- 7. Razpravljajte o trditvi: *Od vseh živih bitij je samo človek vrednota, cilj po sebi, nikoli pa ne sme biti sredstvo.***
Gre denimo za kantovsko razlikovanje med stvarmi in osebami. Stvari imajo le instrumentalno vrednost za doseganje različnih ciljev, medtem ko so osebe zmeraj cilj po sebi (kar Kant eksplicitno izrazi z drugo formulacijo kategoričnega imperativa). Vprašanje pa je, kaj sploh pomeni biti cilj po sebi in zakaj naj bi osebe (oziroma ljudje kot osebe) to zmeraj morale biti.
- 8. Razpravljajte o trditvi: *Dobro je živeti v skladu s svojo naravo, ki je v svoji osnovi umna.***
Moralni nauk stoikov je imel na poznejša stoletja izredno velik vpliv. Stoično pojmovanje stvarnosti je absolutno materialistično: vse, kar obstaja, je materija. Iz tega so stoiki izvajali zahtevo, da je treba živeti v skladu z razumom, ki vodi naravo. Dobro je živeti v skladu z naravo, kajti narava je v svoji osnovi umna. Dobro življenje je torej tisto, ki se ujema z umom. Najvišja umna instanca je Bog (Zeus) in božji zakon urejuje ter vodi vesolje. Kandidat torej lahko razpravlja o vprašanju kozmične etike.

9. Razpravljajte o trditvi: *Vrlina, ki je pogoj dobrega življenja, ni drugega kakor proizvod navade.*

Trditev pravzaprav vsebuje dve trditvi. Prva je implicitna trditev, da je vrlina pogoj dobrega življenja. Druga se nanaša na naravo vrline: ta ni prirojena ali podarjena, temveč je preprosto proizvod navade. Vprašanje pa je, ali ima vsaka navada za posledico vrlino.

10. Razpravljajte o trditvi: *Oblast je nujna zaradi človeške narave.*

Gre za trditev denimo klasičnih pogodbenih teorij države in morale. Npr. za Hobbesa je v svetu, v katerem vlada pomanjkanje dobrin in zaradi tega nekakšna vojna med ljudmi za te dobrine, najbolj racionalno prenesti nekatere pravice posameznika na suverena, ki bo nato skrbel za razdelitev dobrin ter vzpostavil mir in varnost.

11. Razpravljajte o trditvi: *Resnično svobodo je mogoče doseči le v državi.*

Državna skupnost ne bi bila mogoča, če življenja v njej ne bi urejali zakoni. Vendar zakoni omejujejo svobodo posameznika, ko začitajo, do kod sme v svojem ravnanju, a v tem prostoru je svoboden, torej so zakoni pogoj svobode, ne samo njena omejitev.

12. Razpravljajte o trditvi: *Idealna družba ni mogoča, a jo moramo vseeno poskušati uresničiti.*

Trditev se nanaša na status ideala oziroma utopije. Nekateri menijo, da ideali, koncepcije popolne družbe, če jih poskušamo uresničiti, vodijo do totalitarne družbe in do skrajnosti omejujejo svoboda človeka. Nanje pa je mogoče gledati tudi drugače: kot tisto kritično instanco, ki nam omogoča, da opozarjamo na pomanjkljivosti obstoječe družbe. So nujni sestavni del procesa razvoja družbe.

13. Razpravljajte o trditvi: *O Bogu ne moremo govoriti, lahko ga le izkusimo.*

Gre za trditev, da bog kot transcendenca ni opisljiv s človeškim jezikom. Vsak opis je nujno nepopoln in zgolj bolj ali manj posrečena analogija, s katero poskušamo zadeti neko božjo lastnost. Lahko pa Boga spoznamo neposredno z izkustvom (npr. z mističnim izkustvom ali pa s posebnim čustvom, ki nam razkrije božjo prisotnost).

14. Razpravljajte o trditvi: *Religiozna izkušnja je najprej izkušnja svetega.*

Gre za vprašanje svetega, ki se kot filozofska kategorija pojavi v okviru raziskovanja religije konec 19. in v začetku 20. stoletja. Sveto kot samostalniška kategorija, je vezano na določeno družbeno dogajanje (Durkheim) ali pa na osebno predracionalno izkušnjo (R. Otto). Ta izkušnja svetega pa naj bi bila preko racionalizacije usmerjena na presežno stvarnost. Sveto torej ni enako božjemu, nanj le nakazuje. Nekateri sodobni avtorji opozarjajo, da moremo o svetem govoriti šele v kontekstu religije. Seveda gre tu tudi za vsebinsko opredelitev svetega in različne pomene, ki jih ta pojem vsebuje.

15. Razpravljajte o trditvi: *Bog in svet nista različni bitnosti.*

Naloga kandidata je razložiti panteistično tezo, lahko tudi v klasični Spinozovi ali stoični različici, premisliti njene predpostavke in posledice, nemara pokazati njeno različnost od religijskega koncepta Boga kot posebne, transcendentne bitnosti.

OCENJEVALNA SHEMA ZA KOMENTAR BESEDILA (1–22 točk)

0–10 ODGOVOR NE DOSEGA MINIMALNIH STANDARDOV

- 0 Popolnoma nerelevantna naloga, če je že najti kaj relevantnega, gre za naključje. Očitno je, da kandidat dela ne pozna.
- 1–5 Komentar je fragmentaren in večinoma nerelevanten, toda v njem je kljub temu najti elemente razumevanja besedila. Gre za postavljanje miselnih fragmentov enega ob drugega, ne pa za celovit komentar. Kandidat je delo sicer začel brati, a iz odgovora ni razvidno, ali ga je prebral in koliko ga razume.
- 6–10 Komentar je že nekoliko daljši in ima deloma zaokroženo strukturo; razumevanje izbranega dela je omejeno, razvitih je nekaj relevantnih poudarkov, vendar je najti še veliko nerelevantnosti. Nekaj argumentov je nakazanih, a so nerazviti. Poznavanje dela ima resne pomanjkljivosti. Kandidat je delo sicer prebral, vendar je njegovo poznavanje že na osnovni ravni pomanjkljivo.

11–13 MINIMUM

Odgovor je že esejističnega tipa (struktura, celovitost, zaključenost). Probleme, ki jih odpira odlomek, in vprašanja kandidat razume, vendar celotno delo dojema na razmeroma nizki ravni in njegovo znanje je pogosto preveč površno. Nerelevantnosti so še očitne, vendar se večina odgovora nanaša na odlomek. Pojme kandidat uporablja, jih pa ne analizira; razlaga je redka, navadno gre za preprosto obnavljanje. Kandidat je delo prebral in ga na najosnovnejši ravni razume. Vprašanja, ki zahtevajo temeljitejši razmislek in nekoliko višjo raven razumevanja, pa so zanj preprosto pretežka.

14–16 DOBRO, A OMEJENO

Kandidatovo poznavanje dela je brez večjih pomanjkljivosti in na osnovni ravni tudi razumljeno. Naloga je koherentna, brez večjih preskokov v izpeljavi; odgovor je večinoma relevanten, toda argumenti so ponekod slabo razviti; kandidat poskuša analizirati pojme, morda vzpostavi nekaj povezav med njimi, vendar analizo največkrat nadomešča opis. Običajno gre za dovolj dolge naloge, vendar so preveč opisne ali pa so to kratke naloge, z dobrim uvidom, a s pomanjkljivostmi, ko gre za natančnejše poznavanje besedila.

17–19 PRAV DOBRO, A Z MANJŠIMI POMANJKLJIVOSTMI

Obravnavano delo kandidat dobro pozna in razume, odgovore na podvprašanja umesti v celotno problematiko dela; argumentacija je jasna in razumljiva, temeljni pojmi so opredeljeni. Kandidat pozna celotno delo, razume bistvene filozofske probleme, ki jih delo, zlasti pa navedeni odlomek in vprašanja odpirajo, in ga tudi razlaga v tem okviru. Še vedno je mogoče najti kako nerelevantnost, neutemeljeno trditev, možna je napaka v izpeljavi ali nejasnosti, vendar pa so na tej ravni to bolj obrobne pomanjkljivosti. Pri nalogah ni izrazite širine razmisleka ali globine uvida, je pa temeljitost in zanesljivost. Ali pa gre za dobro razumevanje, ki pa ne gre dovolj v širino in besedilo je preprosto prekratko.

20–22 V GLAVNEM ODLIČNO

Dober odgovor z analizo pojmov in razvito pojmovno mrežo, z jasno in koherentno linijo argumentacije, ki včasih upošteva (vsaj implicitno) tudi protargumente. Kandidat ima pregled nad celotnim besedilom in na vprašanja odgovarja s pojmovnim aparatom, ki je v besedilu razvit. Pomembno je, da vsaj včasih vstopi v argumentirani dialog z avtorjem dela, v katerem utemeljuje tudi svoja stališča. Za naloge je običajno značilno, da so zelo sistematične in podrobne. Seveda pa je pri ocenjevanju treba upoštevati starost kandidatov in tudi, da so se s filozofijo ukvarjali samo eno leto.

DODATNA NAVODILA ZA KOMENTAR BESEDILA

(Gre samo za dodatna navodila, kajti za pravično ocenjevanje je nujno, da ocenjevalci pred ocenjevanjem obnovijo tudi svoje poznavanje nadržnosti besedila.)

PLATON: DRŽAVA

Potem ko naznani, da je treba za ustvarjenje pravične države, v kateri bodo srečni skupnost in posamezniki, postaviti za vladarje filozofe, mora Sokrat svoj predlog tudi utemeljiti. Naloga kandidata je, da zna razložiti linijo te utemeljitve, ki se začne z vzpostavitvijo razlike med pravimi filozofi in tistimi, ki so filozofom samo podobni, a bi jih zaradi te podobnosti lahko ljudje zamenjevali s pravimi filozofi, kar pravzaprav tudi počnejo, kot pokaže v nadaljevanju, ko imajo za filozofe sofiste. V danem odlomku pa smeši tiste, ki bi jih lahko zaradi njihovega veselja do učenja zamenjali za filozofe, vendar so zgolj radogledaži, prijatelji umetnosti in zastopniki praktičnih poklicev, ne pa filozofi, ki hrepenijo po resnici.

ARISTOTEL: NIKOMAHOVA ETIKA

Odlomek je umeščen v kontekst razpravljanja o dveh tipih srečnega življenja. Prvi tip je srečnost, ki jo prinaša božansko v človeku, razum. Zanj velja, naslednje: »razglablajoča dejavnost razuma se odlikuje po svoji resnbnosti in ne teži k nobenemu smotru izven sebe, poleg tega pa vsebuje tudi lastni užitek, ki še stopnjuje dejavnost.« A ker je človeška narava sestavljena iz duše in telesa, to ni edina dejavnost v skladu z vrlino. V odlomku tako Aristotel opisuje druge tipe dejavnosti v skladu z vrlino, pri čemer izpostavi njihovo povezavo s pametnostjo in strastmi.

DESCARTES: MEDITACIJE

Odlomek je iz začetka tretje meditacije, v kateri Descartes dokazuje bivanje Boga potem, ko je prišel po poti metodičnega dvoma do prve gotovosti, do bivanja samega sebe kot misleče stvari. Kandidati lahko orišejo mesto odlomka v kontekstu Meditacij, vendar je poudarek na razmisleku o njegovi evidenčni teoriji resnice. Resnično je, kar se dojema jasno in razločno oz. kar je pazljivemu umu očitno in kar pazljivi um lahko razloči od drugega. Vendar na tem mestu dosledno sledi svoji metodi in problematizira tudi naslednje: »Bogu, če tako hoče, sploh ni težko doseči, da se motim tudi o stvareh, ki o njih mislim, da jih s svojimi duševnimi očmi sprevidim kar najbolj popolnoma.« Čeprav se mu zdi ta dvom povsem neznatn, pa mora za popolno gotovost dokazati Božje bivanje.

KANT: KRITIKA PRAKTIČNEGA UMA

Po Kantovem mnenju je nujna predpostavka moralnega delovanja uresničevanje najvišjega dobrega. To pa je možno le, če vse naše težnje (nagnjenja, želje, interesi) ustrezajo moralnemu zakonu. Takšno popolno ustrežanje je značilnost svetosti, ki pa je nedosegljiva končnemu in telesnemu bitju. Zato takšno bitje, torej človek, mora predpostaviti nesmrtnost svoje osebnosti, to je nesmrtnost duše je nujen postulat čistega praktičnega uma.

KANT: PROLEGOMENA

Kant meni, da so matematične sodbe, to je sodbe aritmetike in geometrije, apriorne in sintetične. Njihovo apriornost lahko razberemo iz dejstva, da so neizpodbitno gotove, ki bi v primeru njihove aposteriornosti ne bila dana. Hkrati pa so predmet matematičnih sodb predstave, zato je očitno, da njihova apodiktična narava izvira iz apriornih oblik zrenja: aritmetika na zoru časa in geometrija na zoru prostora, ki sta apriorni formi čutnosti.

NIETZSCHE: H GENEALOGIJI MORALE

Odlomek je iz predzadnjega paragrafa tretje razprave, v kateri Nietzsche pokaže, da asketski ideal ne vodi samo do dekadence, marveč je tudi izraz hotenja, volje do življenja, volje do moči, da asketizem osmišlja človeško trpljenje in s tem preprečuje nihilizem in v še večjem trpljenju ohranja voljo, ki ji je treba dati prosto pot, neoziraje se na kakršno koli pravico in resnico. Vendar pa mora volja do resnice, ki prihaja do izraza pri filozofih, znanstvenikih in naposled v samem ateizmu, postati predmet kritike, ki pokaže, da resnica ni nič drugega kakor iluzija, pri kateri smo pozabili, da to je. Prav to, da postane resnica problem, vodi tudi do preizprašanja dosedanjih moralnih vrednot in njihovega propada, ki pa morda obeta tudi nov začetek, prihod nadčloveka.